

Türkiye’de Savunma Reformuna İhtiyaç Duyulmasının Sebepleri

Sertaç Canalp Korkmaz

Polis Akademisi Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Doktora Öğrencisi

Öz

Ordu, bir ülkenin güvenlik üretimi sürecinde en önemli aktörlerin başında gelmektedir. Bununla birlikte zaman zaman ordular var olan sınırlarının ötesine geçip sivil siyasete müdahale edip, kendi görev alanlarını ihmal edebilmektedirler. Bu tür durumların gerçekleşmesi ülkenin ulusal güvenliği açısından ciddi sıkıntılar yaratabilir. Bu tür müdahalelerin gerçekleştiği ülkelerde ise ordunun savunma reformu altında yeniden yapılandırılması öne çıkar. Sivil-Asker ilişkilerinin yeniden yapılandırılması, ordunun yeni güvenlik ortamı karşısında yeniden dizayn edilmesi, teknik ve personel açısından nitelikli hale getirilmesi savunma reformunun öne çıkan başlıklarıdır. Bu çalışma da Türkiye’de savunma reformuna neden ihtiyaç duyulduğunu siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler perspektifi üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savunma Reformu, Sivil-Asker İlişkileri, Tehdit, Ulusal Güvenlik

Reasons of the Necessity for a Defense Reform in Turkey

Abstract

Army is the leading one among the most important actors in the process of security production of a country. In addition, from time to time, armies may go beyond their given limits, may intervene in civilian politics and may fail at their own duties. The realization of such situations can create serious problems for the national security of the country. In countries, where such interventions have occurred, restructuring of the army under defense reform becomes prominent. Re-structuring civil-military relations under strong legal support, and re-designing the army against the new security environment, and making it technical and personnel-oriented are the main topics of defense reform. This study aims to examine why Turkey needs defense reform from the perspective of politics and international relations.

Key Words: Defense Reform, Civil-Military Relations, Threat, National Security

Giriş

Dünya tarihinde yaşanan gelişmeler her zaman yönetim ve askerlik alanında değişimler meydana getirmiştir. 1648 yılında Westphalian düzenin ortaya çıkması, yönetim alanında köklü bir değişimi beraberinde getirerek ulus-devlet kavramını ortaya çıkarmıştır. Ulus-devlet kavramının ortaya çıkmasının ardından 18. yüzyılın son yıllarında Fransa'da ortaya çıkan milliyetçilik dalgasıyla birlikte hem yönetim hem de askerlik açısından daha köklü değişimler yaşanmaya başlamıştır. Napolyon ile birlikte düzenli yurттаş orduların oluşturulması dünya güç dengeleri açısından yeni bir döneme sayfa açmıştır. İlerleyen yıllarda sanayi devrimiyle birlikte bilim ve teknik alanında yaşanan gelişmelerin de etkisiyle ordular çok farklı bir konuma ulaşmaya başlamış ama bu süreç de önceki süreçlerde olduğu gibi dünyanın her yerinde eş-zamanlı bir değişimi beraberinde getirmemiştir.

Birkaç yüzyıl boyunca üç kıtada toprak sahibi olan Osmanlı İmparatorluğu, yaşanan gelişmelere ilk başta kayıtsız kalmış olsa da ilerleyen yıllarda Batı dünyasında yaşanan gelişmeleri yakından takip etme arayışına girmiştir. Çünkü İmparatorluk topraklarında beka sorunu ortaya çıkmış ve yapılan savaşlarda yenilgiler artmaya başlamıştır. Fakat tüm bunların yanında, Osmanlı İmparatorluğunda iç ve dış dinamiklere bağlı olarak ortaya çıkan reform ihtiyacı, imparatorluk ordusunun merkezi konumunda bulunan Yeniçeri Ocağı'nın saraya yönelik müdahalesi nedeniyle reformların başarıya ulaşmasını engellemiştir. Değişim yapılması gerektiğine inanan padişahlar ise bizzat Yeniçeri Ocağı'na mensup askerler tarafından tahttan indirilmiştir. İmparatorluk ordusunda yapılan reformların amacına ulaşamaması uzun vadede imparatorluğun yıkılmasını da engelleyememiştir.

Aynı süreç bugün Türkiye'de farklı örneklerde kendisini göstermeye başlamıştır. İmparatorluktan sonra ulus-devlet kurulmuş ve cumhuriyet yönetimine geçilmiş olsa da, ordunun sivil yönetim üzerinde kurduğu tahakküm Osmanlı'dan beri devam edegelmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte asker her ne kadar siyasetin dışında tutulmaya çalışılsa da, ordu içerisindeki bazı klikler ulusal ve uluslararası şartlar üzerinden kendilerine zemin arayıp sivil siyaseti hiçe sayarak yönetime müdahale etmişlerdir. Yapılan her müdahale ise bir vazife olarak görülmüş, yasalara ve yönetmeliklere dayandırılarak da meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

1960 yılında, Cumhuriyet tarihinde ilk kez siyasal sisteme müdahale eden ordu, ilerleyen yıllarda doğrudan ve dolaylı olarak sivil yönetime çeşitli müdahalelerde bulunmaya devam etmiştir. Son olarak 15 Temmuz 2016'da Fet-

hullahçı Terör Örgütüne mensup askerler tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi ulusal güvenlik açısından birtakım riskler ortaya çıkarmıştır.

Ordular demokratik ülkelerin gerektirdiği şekillerde yapılandırılmadıkları müddetçe kendilerini hem üstün hem de ayrıcalıklı görerek ülkenin dış siyasetinin uygulama aracı olmaktan uzaklaşıp iç siyasetine de müdahil olan bir kuruma dönüşebilmektedirler. Bu noktada ise savunma reformu öne çıkarak hem ülkedeki sivil siyasetin kesintisiz işlemesi ve demokrasinin hâkim kılınması için hem de jeopolitik açıdan çalkantılı coğrafyalarda yer alan ve hızla değişen güvenlik ortamı nedeniyle Türkiye gibi ülkeler için zorunluluk haline gelmektedir. Yapılan bu çalışma ise Türk Silahlı Kuvvetleri açısından savunma reformunun gerekliliğini hem siyaset bilimi hem de uluslararası ilişkiler disiplinleri açısından incelemeyi amaçlamaktadır.

Savunma Reformu Nedir?

Savunma, bir devlet için en hayati unsurların başında gelmektedir. Devletlerin yer aldığı coğrafyaya göre çeşitli şekillerde oluşturulan savunma politikaları söz konusudur. Eğer ekonomik açıdan sürdürülebilir bir savunma politikası izlemeyecekseniz çeşitli ittifaklar aracılığıyla ulusal güvenliğinizi sağlamak yönünde adımlar atabilirsiniz. Ancak Türkiye gibi doğu ve batı jeopolitiğin tam ortasında yer alan, çeşitli krizlerin ve kırılmaların bulunduğu, çatışmalar devam ettiği, farklı enerji yolları üzerinde duran ve sosyo-kültürel yapıların oldukça karmaşık olduğu bir coğrafyada yer alıyorsanız savunmanızı sadece ittifaklar ile sürdürmeniz mümkün değildir. Bu yüzden sahip olduğunuz ordunuzun mevcut ve muhtemel tehditlere cevap verip caydırabilecek yapıda olmasını sağlamak mecburiyetindedesinizdir. Bu noktada savunma reformu olarak adlandırılan süreç ordunun sivil otorite olan ilişkilerinin düzenlenmesi, orduya tahsis edilen bütçenin ve ordunun eğitim sisteminin sivil denetimi, ordunun yeni tehditler karşısında yeniden yapılanması ve güvenlik üretiminde ordunun sivil güvenlik uzmanlar ile birlikte çalışabilirliğini geliştirmek şeklinde özetlemek mümkündür.¹ Türkiye açısından Savunma reformunun önemini ise 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün direktifiyle Nisan 2013’te çalışmalarına başlanan ve Ağustos 2014’te de “Savunma Reformu” adıyla neticelenen raporun kamuya açık tasnif dışı bölümünde şu şekilde belirtilmektedir:

Değişim süreci süratli bir ivme ile hem küresel hem bölgesel düzeyde devam etmektedir. Savunma siyasetinin ve askeri teşkilatlanmanın başarılı olabilmesi, değişime ayak uydurulabilmesine bağlıdır. Reform, değişimi yönetebilmenin en önemli vasıtasıdır. Değişim sürekli ise, ki öyledir, reform da sürekli bir faaliyet olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle, savunma reformu,

¹ <http://www.dcaf.ch/Programmes/Defence-Reform> (E.T: 31.12.2016)

döngüsel bir süreç (değerlendirme, planlama, uygulama, denetim, geri besleme ve yeniden değerlendirme) olarak düşünülmelidir. Reformun süreklilik kazanması için, askeri teşkilatlanmanın ve savunma yönetiminin bir parçası olarak kurumsallaştırılması gerekir.²

Orduların yeniden yapılandırılma sürecinde demokratik açıdan bazı noktalar öne çıkmaktadır. Bunların gerçekleştirilmesi ülkenin demokratik siyaseti için de ordunun kurumsal etkinliği için de olumlu katkılar sunabilecek değerlerdir. Ordular üzerinde demokratik kontrolü sağlayabilmek için gereken şartlar ise şu şekilde sıralanabilir:³

1. Barış ve savaş şartlarında hükümet, parlamento ve ordu arasındaki ilişkileri netleştiren anayasal mekanizmanın iyi bir şekilde tesis edilmiş olması ile ilgili kurumların rollerini ve silahlı kuvvetlerin statüsünü ve haklarını ortaya koymak
2. Savunma Bakanlığı içerisinde, uzmanlık konuları da dahil olmak üzere, askeri ve sivil personel karışımı bir yapılanma
3. Etkin bir parlamento gözetimi
4. Sivil toplum ve medya gözetimi

Yukarıda bahsi geçen noktalardan hareketle, Türkiye’de savunma reformunun yapılma ihtiyacı en son 15 Temmuz’da ortaya çıkan FETÖcü darbe girişimi ve yakın havzasında ortaya çıkan gelişmeler dikkate alındığında kaçınılmaz hale gelmektedir. Türkiye’de savunma reformunun yapılmasını gerektiren nedenlere bakıldığında ise hem siyaset bilimi hem de uluslararası ilişkiler açısından farklı nedenler bulunmaktadır:

1. Sivil-Asker ilişkilerinin demokratik olmayan yapısı,
2. Ordu üzerindeki denetim mekanizmasının zayıf olması,
3. Ordunun şeffaflık ve hesapverebilirlik mekanizmalarının zayıf olması,
4. Güvenlik üretiminde asker egemen bir yapının bulunması nedeniyle sivilin süreç içerisinde yer almaması,
5. Değişen savaş ortamını ve güvenlik sorunlarını algılama da gecikme şeklinde sıralanabilir.

Siyaset Bilimi Perspektifinden Savunma Reformunun Özü: Sivil-Asker İlişkileri

Sivil-Asker ilişkilerinin düzenlenmesinin temelini, askerin sahip olduğu gücün sivil alan üzerinde tahakküm kurmasını engellemek oluşturmaktadır. Sivil ile askeri olanın ayrımını önemli gören Angstrom ise şöyle demektedir:

2 <http://www.cumhuriyet.com.tr/rapor/2014-08-22-SavunmaReformu.pdf> (Erişim Tarihi: 31.12.2016)

3 Simon Lunn, "The Democratic Control of Armed Forces in Principle and Practice", *The Quarterly Journal*, s. 85

“Eğer sivil ve asker ayırımına sahip değilseniz, yönetici elitler savaş ve barış arasındaki ayırımın farkında olamayacaklardır”.⁴ Böyle bir durumda ise İngiliz akademisyen Mark Neocleous’un sıkça atıf yaptığı olağanüstü olanın olağanlaşarak, yani savaş durumuna özgü olağanüstü koşulları olağanlaşarak güvenlik devleti haline gelinecektir.⁵

Reformların doğru şekilde gerçekleştirilmesi devleti karşı karşıya olduğu tehditler karşısında güçlendirecektir.⁶ Eğer bir devletin güvenlik araçlarından herhangi birisi idari ve hukuki açıdan zayıf temeller üzerine inşa edilmişse, güvenlik kurumlarının etkin bir şekilde çalışması da mümkün değildir.⁷ Ancak halihazırda çeşitli güvenlik tehditleriyle mücadele eden ordular için dönüşüm sürecini yönetmenin kolay olmaması reform süreci açısından önemli bir engel yaratmaktadır.⁸

Şeffaflık, hesap verebilirlik, denetlenebilirlik, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına riayet etmek savunma reformunun sadece siyaset bilimi ayağını oluşturmaktadır.⁹ Ordular sahip oldukları kapasiteler nedeniyle sistem içerisinde ayrıcalıklı bir konumda bulunmayı ve bu konuma sahipseleler de sürdürmeyi istedikleri için sivillerden kendilerine yönelik müdahaleleri engellemeye çalışırlar.¹⁰

Türkiye gibi, askerlik kültürünün hem söylem hem de pratikte kadim olduğu ve milletle bütünleştiği bir coğrafyada sivil-asker ilişkilerini yönetmek, daimî bir düşman kurgusu üzerine inşa edilmiş güvenlik anlayışını es geçip, gerekenler ölçüsünde bir ordu dizayn etmek teorilerde söylendiği kadar kolay olmamaktadır. Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinin genel resmine baktığımızda karşımıza çıkan manzara Berksoy tarafından şu şekilde özetlenmektedir.

Günümüzde parlamenter demokrasi kavramının içerdiği prensipler (hukukun üstünlüğü, insan haklarının devredilemezliği, sivil demokratik denetim, kuvvetler ayrılığı ve yasamanın üstünlüğü, vb.) göz önüne alındığında, ordunun devlet yapılanması içindeki konumu ve sivil demokratik denetimi açısından birçok ciddi sorunun varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Bu sorunlar kısaca şöyle sıralanabilir: Ordunun siyasete müdahale edebilmesini sağlayan özerk konumu bazı açılardan hâlâ devam etmektedir. Yargıda çift başlılığa sebep olan askerî yargı, eşit ve adil yargılanma hakkını ve tabii hâkim ilkesini

4 Jan Angstrom, “The Changing Norms of Civil and Military and Civil-Military Relations Theory”, *Small Wars & Insurgencies*, 2013, Cilt 24, Sayı 2, s.227

5 Mark Neocleous, *Güvenliğin Eleştirisi*, Nota Bene Yayınları: Ankara, 1. Baskı, 2014, s. 65

6 Dylan Hendrickson ve Andrzej Karkoszka, *The Challenges of Security Sector Reform*, s. 183

7 Hendrickson ve Karkoszka, *a.g.e.*, s. 180

8 Hendrickson ve Karkoszka, *a.g.e.*, s. 179

9 Paul Jackson, “Security Sector Reform and State-Building”, *Third World Quarterly*, 2011, 32 (10), s. 1810

10 David Pion-Berlin, *The Challenge to Reform Defense*, s. 271

zedelemektedir; askerî yargının bazı özellikleri yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkelerinin uygulanmasını imkânsız kılmaktadır. Ordunun parlamento ve parlamento dışı kurumlarca denetimi son derece sınırlıdır; dolayısıyla bütçe denetimi, savunma politikalarının oluşturulması ve silah alımlarının sınırlandırılması açılarından sivil demokratik denetim son derece yetersizdir.¹¹

Türkiye sosyal, ekonomik, bilim ve teknoloji gibi alanlarda Batı standartlarını yakalamaya çalışan ama yönetim, askerlik ve hukuk gibi konularda Doğulu ruha sahip olması nedeniyle sivil-asker ayırımını yapması Batı'da olduğu gibi kolay olmamaktadır. Batı'da sınıf oluşumlarının da etkisiyle kamusal-özel alan ayırımının oluşmasının da bir sonucu olarak sivil olan ile askeri olan arasında Westphalian düzen sonrasında ayrılma başlamıştır.

Devletin, sözleşmeci düşünürlerin tasavvurunda vatandaşın güvenliğini sağlayan bir aygıt olarak tasvir edilmesi güvenliğin kültürel olarak toplumsal kodlara kadar işlediği, asker millet olarak tanımlanan ve modernleşme süreçleri militarist olarak gelişen Türkiye gibi ülkelerde kolay bir süreç olarak düşünülmemelidir.¹²

Türkiye'de Ordunun Durumu

Türk siyasi hayatına genel olarak baktığımızda, Akay'ın da ifade ettiği üzere "Türkiye'de yaşanan her darbe millî güvenlik anlayışının yeniden tanımlanması, giderek yaygınlaşması ve derinleşmesiyle sonuçlanmıştır".¹³ 1961 Anayasasıyla birlikte ortaya çıkan Milli Güvenlik Kurulu aracılığıyla asker, sivil siyaset üzerinde vesayet sahibi bir konuma ulaşarak ülkenin pek çok alanda politikasını denetleme ve belirleme imkânına kavuşmuş ve A'dan Z'ye farklı alanlarda güvenlikleştirme siyaseti uygulamıştır. 1971 muhtırası, 1980 askeri müdahalesinin getirdikleri, 1997 post-modern darbesi, 2007 e-muhtırası ve 15 Temmuz 2016'daki FETÖcü darbe girişimi bu güvenlik üretimlerinin pratiğe tezahür etmesidir. Ancak Türkiye'de ordunun sahip olduğu konumun iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı Modernleşmesinden itibaren yaşanan gelişmelerin dikkate alınması ve bilinmesi önemlidir. Çünkü imparatorluk mirası üzerine kurulan yeni ulus-devletin pek çok kurumu gibi ordusunda da bir devamlılık söz konusu olduğu ve ülkeyi kuran kadronun Osmanlı Subayları oldukları unutulmamalıdır.

11 Biriz Berksoy, "Türkiye'de Ordu, Polis ve İstihbarat Teşkilatları: Yakın Dönem Gelişmeler ve Reform İhtiyaçları", TESEV Yayınları: İstanbul, 2013, s. 17.

12 Detaylı bilgi için bakınız: Murat Belge, *Militarist Demokratikleşme*, İletişim Yayınları: İstanbul, 2012.

13 Hale, Akay, "Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler", TESEV Yayınları: İstanbul, 2012, s. 8.

Osmanlı’nın Dağılma Döneminde Modernleşme Çalışmaları ve Ordu

Osmanlı Modernleşmesi en temelde ordu alanında başlamış bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yaşanan değişim süreci salt askeri alanda değil, idari ve toplumsal alanda da çeşitli reformlar yapılarak kötü gidişe dur denmek istenmiş ama uzun vadede bir başarı sağlanamamıştır. Askeri alanda yürütülen modernleşme çalışmalarının idari ve toplumsal alanda yapılanlardan önce başlayıp daha önce bitmesi, orduyu bu süreçte – tıpkı ileride cumhuriyet modernleşmesinde görüleceği üzere – idari tartışmaların içerisine çekmiştir. İlan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanları imparatorluğun toprak kaybetmesini engelleyemediği gibi içeride ise asayişin bozulmasını önleyememiştir. Ayrıca toprak kayıplarıyla beraber ortaya çıkan ekonomik sorunlar kısa bir süre sonra orduya yansiyarak birtakım huzursuzluklar yaratmıştır. 19. yüzyıl modernleşme hareketlerinde merkezileşme dürtüsünün ve padişaha sadık olan yeni bir ordu yaratma amacının bulunduğu da belirtilmektedir.¹⁴

Osmanlı toplumsal hiyerarşisinde devlet bürokrasinin ve askeri sınıfların tepede yer alması¹⁵, yapılan reformların zamanla yeni bir güç mücadelesinin oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Yapılan reformların merkezileşmeden öte belirli bir kesimin çıkarlarına koruma sağlamış olması, hedeflenen amaca ulaşılmadığı gibi aynı zamanda 1876 yılında ilan edilecek olan I. Meşrutiyete giden sürecin de yolunu hazırlamıştır.

İmparatorluğun askeri alanda reform ihtiyacı her ne kadar 1683 yılındaki Viyana yenilgisiyle ortaya çıksa da, asıl reform ihtiyacı 18. yüzyılın sonlarından itibaren kendisini gözle görülür bir şekilde hissettirmeye başlamıştır. İmparatorluğun savunmasından sorumlu olan ordunun askeri alanda yaşadığı sorunların savaş alanına yansımalarının yanı sıra, içerideki düzenden kaynaklanan nedenlerle muhtemel reformlara karşı direniş içerisinde olunması ordu ile yönetim arasındaki ilişkilerin seyri açısından günümüze kadar gelen süreç için dikkate değer noktalar içermektedir.

Osmanlı’da reformlar olarak adlandırılan süreç Karpat’a göre III. Selim döneminde başlayan ve Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı sonundaki çöküşüne kadar devam eden süreci kapsamaktadır.¹⁶ Osmanlı’da reform ihtiyacının en temelinde savaş meselesi ve dolayısıyla da askerlik mesleği ve savaş teknolojisi yer almaktadır. Osmanlı’nın Batı dünyasında bilim ve teknik alanındaki ilerlemeye yönelik askeri alanda cevap vermesinin gecikmesi savaş alanında

14 Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, Timaş Yayınları: İstanbul, 2. Baskı, 2014, s. 81

15 Karpat, *a.g.e.*, s. 31

16 Karpat, *a.g.e.*, s. 20

kendisini göstermeye başladıktan sonra orduda reform çalışmalarına yönelmiştir. Ancak Yeniçeri Ocağının devlet teşkilatı içerisindeki konumu ordudaki reform çalışmalarının hedeflenen şekilde gitmesini engellemiştir.

Sivil-asker ilişkileri konusunda Yeniçerilerin Saray'a yönelik müdahalesini Türkiye Cumhuriyeti'nin de hâlihazırda devam eden önemli sorunlarından olan, ancak günümüzde pek konuşulmayan sivil-asker ilişkileri konusunda önemli bir kilometre taşı olarak düşünülebilir.¹⁷ Hatta III. Selim öncesi dönemde 1618-1730 yılları arasında altı padişahın bizzat askerleri tarafından tahttan indirildiği de Hale'in çalışmasında ifade edilmektedir.¹⁸ III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid olarak adlandırılan bu reformlar Yeniçeriler tarafından engellense de, II. Mahmud tarafından 1826 yılında bu ocağın ortadan kaldırılmasıyla birlikte sarayın ordu üzerindeki etkinliği tekrardan sağlanmıştır.¹⁹ II. Mahmud döneminde Yeniçeri ocağının kaldırıldığı 1826'dan I. Meşrutiyetin ilan edildiği 1876 yılına kadar ordunun sisteme yönelik herhangi bir müdahalesi söz konusu olmamıştır. Burada ise 1840 yılından itibaren yetki ve sorumlulukların paylaşılmasında işbölümüne gidilmesinin etkisi söz konusudur.²⁰ Ayrıca orduda teşkilatlanma açısından da yenilikler beraberinde gelmiş, Seraskerlik ve Harbiye Nezareti oluşturulmuştur.²¹ Eskiden sivil ve askeri yönetim aynı kişide vücut bulurken, yapılan düzenlemeyle birlikte askeri olan işlerden doğrudan sorumlu olan ordu komutanlarının bu göreve tayin edilmeye başlanmıştır.²² Askeri alanda yaşanan modernleşme süreci orduyu pek çok açıdan dönüştürerek yönetime kısa bir süre için nefes aldırca da Batılılaşan ordu bu kez de yaşamış olduğu aydınlanmanın etkisiyle imparatorluğun içerisinde bulunduğu sorunlara yorum yapmaya başlamış ve çözüm arayışı içerisine girmiştir.

İlerleyen yıllarda ordudaki reformların yetersiz olmaya başlamasıyla birlikte reform ihtiyacı farklı alanlarda da kendisini göstermeye başlamıştır. Özellikle anayasal alanda birtakım değişikliklere gidilmiştir.²³ Çünkü askeri alanda yapılmaya çalışılan reformun geleneksel bir toplum ve ekonominin yanı sıra çağdışı bir siyasal düzende gerçekleştirilmesi mümkün gözüküyordu.²⁴ Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan reform ihtiyacını sadece ordu-

17 Richard M. Lim, "The Paradox of Turkish Civil Military Relations", *Journal of Applied Security Research*, 2011, Cilt 6, s. 256.

18 William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları: İstanbul, 2014, s. 42.

19 Gül Tokay, "Osmanlı'da Modern Devlet, Güvenlik Siyaseti ve Ordunun Dönüşümüne Dair Bir Değerlendirme", Evren Balta Paker ve İsmet Akça (Ed), *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 36.

20 Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Askerlik*, s. 111.

21 Tokay, *a.g.e.*, s. 36.

22 Age, s. 112.

23 Karpat, *a.g.e.*, s. 21.

24 Hale, *a.g.e.*, s. 47.

nun Batı’da bilim ve teknik alanında yaşanan gelişmelerle sınırlandırmak olumlu bir yaklaşım olmayacaktır. 16 ve 17. Yüzyıldan itibaren Avrupa’da sosyo-ekonomik alanda yaşanan değişimleri ve bunların yönetim, ordu gibi alanlara yönelik etkisini de göz ardı etmemek gerekir.

Ordular, değişen güvenlik tehditlerine rağmen, devletler için hala en hayati kurumlarının başında gelmektedir. Elbette bu noktada bulunulan coğrafyanın da etkisini göz ardı etmemek gerekir. Devletler savaş alanında yaşanan değişimler ve gelişmeler ekseninde ordularını dizayn ederek muhtemel savaş koşullarına göre hazırlık yaparak ayakta durmaya çalışmaktadır. Ayrıca sosyal ve ekonomik alanda yaşanan değişimlerin de etkisiyle ordunun dizayn edilmesinde önemli bir mesele olarak kabul edilen askerlik sisteminin yapılandırılmasına da önem vermektedirler. Osmanlı’da Tanzimat’la birlikte askerlik sistemi de yapılandırılarak düzenli askeri birliklerin ortaya çıkması hızlandırılmıştır. Ancak tımar sisteminin bozulmuş olması ülkedeki ekonomik sistemi etkilediği için, ekonomik açıdan yaşanan güçsüzlükle beraber yeni bir askerlik sistemine geçilmesi 19. yüzyılın sonlarına doğru hem askeri masrafların artmasına hem de yeterli kaynakların tahsis edilememesi sebebiyle özellikle rütbeli kesimde çeşitli huzursuzlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca Osmanlı’da ordunun uzunca bir süre iç güvenliği sağlama konusunda da rol üstlendiği unutulmamalıdır. Çünkü 19. Yüzyıldan itibaren Avrupa’da sadece savaş amacıyla kullanılmaya başlanan ordunun Osmanlı’daki bu konumu, orduyu uzun yıllar boyu süren ve etkileri hala hissedilen iç siyasete de müdahil olma anlayışında önemli bir yere sahiptir.²⁵

Türkiye’de Ordunun Devlet ve Güvenlik Anlayışı

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu elitlerinin asker kökenli olması, devletin kuruluşu ve sonrasında yaşanan gelişmelerde, özellikle de rejimin konsolidasyonu esnasında ve bu konsolidasyonun yerleşik kılınma sürecinde dönemsel olarak güvenikleştirme yaklaşımını beraberinde getirmiştir. Her ne kadar kurucu lider Mustafa Kemal Atatürk tarafından “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” söylemi ortaya konmuş olsa da, kuruluş aşamasındaki rejimin kırılğanlığı ordunun bu kırılğanlığı dönemsel olarak istismar edip sistem içinde etkin bir konuma ulaşmasını sağlamıştır.

Selanik’te doğan ve yetişen, İmparatorluk coğrafyasının çeşitli yerlerinde görevler alan Mustafa Kemal’in düşünsel formasyonunda hem Fransız etkisinin hem de bir aralar içerisinde bulunduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti

²⁵ Tokay, a.g.e, s. 40.

sebebiyle de Alman etkisi söz konusudur. Bu düşünsel formasyonda yetişen Kurtuluş Savaşı liderinin Cumhuriyetin kuruluşunda oynadığı askeri ve sivil rolün etkisi, Cumhuriyetin ilan edilmesi sonrasında ortaya çıkan devletin inşa edilme sürecinde orduyu hem kontrol altında tuttuğu hem de yapılacak olan modernleşme hamlelerinde orduya sivil yönetimin politika uygulama aracı olarak başvurulduğu şeklinde karşımıza çıkmaktadır.²⁶ Ayrıca Mustafa Kemal ve çoğu asker kökenli arkadaşları tarafından kurulan Cumhuriyet rejiminin ilk kadrolarında, subaylar da sivillerle birlikte idari görevlerde yer almışlardır.²⁷ Askerin sivil politikaların uygulanması sürecinde rol alması zamanla bu uygulamaların korunup/kullanma görevini kendisine mal etmesine neden olmuştur.²⁸ Ancak Mustafa Kemal hiçbir zaman askerin doğrudan aktif siyaset içerisinde yer almasını tasvip etmediği gibi, aktif siyasette yer almak isteyenlere karşı çıkarak askerlik mesleğinden istifa ettikten sonra siyasete girebileceklerini söylemiştir.²⁹

Mustafa Kemal'in ölümünden sonra İsmet İnönü'nün başa geçmesi, ülke içinde yaşanan politik sorunlar, uluslararası düzeyde yaşanan krizlerle birlikte ülke oldukça zorlu günlere tanıklık etmiştir. Bir yanda yükselen Alman ve İtalyan Faşizm mevcutken, diğer yanda da İkinci Dünya Savaşıyla birlikte gittikçe Türkiye'yi tehdit eder bir hale gelen Sovyet Rusya'nın genişleyen ve güçlenen varlığı söz konusu olmuştur.

1952'de Kuzey Atlantik İttifakının üyesi olunmasının ardından ülkedeki askeri politikalar daha da ön plana çıkmaya başlamıştır. Ulusal güvenlik adına devletin kullandığı her aracın ve başvurduğu her yöntemin meşru olarak görülmesi ve ordunun bunun farkında olarak sistemde yaşanan değişimlere kendi tasavvurunca müdahalede bulunması 1960'ta askeri darbenin gerçekleşmesine giden etkili unsurların başında yer almaktadır.

Sistem içerisindeki sivil ve askeri elitlerin güç kaybetmesi ve 1946 yılından itibaren eşraf ve burjuvazi tarafından bu gücün ele geçirilmesi de orduyu darbe yapmaya götüren süreçtir.³⁰ İlk darbeye giden süreçte Demokrat Parti iktidarının 1950 yılından itibaren seçimlerden zaferle çıkmasına rağmen ülke içindeki siyasi ve ekonomik atmosferin DP'nin aleyhinde gelişmesinin de 27 Mayıs'a giden sürece zemin oluşturduğu belirtilmektedir.³¹ Ancak bu

26 Abdulvahap Akıncı, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2014, Cilt 9, Sayı 1, s. 56

27 Steven Cook, *Yönetmeden Hükmeden Ordular*, (Çev), Hayy Kitap: İstanbul, 2008, s. 235

28 Akıncı, *a.g.e.*, s. 57.

29 Arslan, *Türkiye'nin Siyasi*, s. 178.

30 Akıncı, *a.g.m.*, s. 61.

31 Ali D. Arslan, "Türkiye'nin Siyasi ve Toplumsal Modernleşme Sürecinde Ordu ve Askeri Elitler", *Atatürk Dergisi*, 2003, Cilt 3, Sayı 4, s. 174.

nedenlerin hiçbirisi orduya sivil siyasete müdahale hakkı vermemektedir. Sivil olanın sivil alanda yine siviller tarafından çözülmesi demokratikleşmenin amacına ulaşabilmesi için vazgeçilmezdir.

1961’den itibaren ise darbeci kadroların hem siyasi hem de ekonomik sistemden önceki yıllarda görülmedik üzere kendisine fırsat yarattığı görülmektedir.³² Ellerindeki silahlı gücün etkisiyle iş dünyası, medya ve siyaset ile kurulan temas sahip oldukları çıkarları uzun bir süre korumalarına imkân tanımıştır. Ancak bürokratik alanda MGK üzerinden sahip olunan konum 1999 sonrasında Avrupa Birliği süreciyle değişmeye başlamıştır. Ordunun siyasete müdahalesini ve milletin iradesine yönelik tepkisini oy dağılımı sonrasında 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanının da aralarında bulunduğu 10 general ve 28 albayın yer aldığı 21 Ekim protokolünün içeriğinden anlamak mümkündür.³³ Bu noktada entelektüeller ile ordu arasındaki ilişkiye de bakmak gerekir. Adalet Partisi’nin milletvekili sayısını artırarak seçimlerden zaferle çıkmasından sonra Devrim Dergisi tarafından Türk Silahlı Kuvvetlerini kışkırtan yayınlar ile ordu darbe yapmaya itilmiştir.³⁴ Pozitivist mantığın da darbeyi yapan askeri elitlerin zihninde önemli yer tuttuğunu unutmamak gerekir. Çünkü 1965 yılında siyasi partiler kanundaki 19. maddeyi dikkate almak bu noktada önemlidir.³⁵ “1961 Anayasası, subayların siyasi sistem içindeki üstünlüğünü koruma çabaları açısından önemli bir örnektir”.³⁶

1971’de gerçekleşen müdahale sonrasında Genelkurmay’a göre 1961 Anayasası’nın liberal olan yanları değiştirilmeye başlanmıştır.³⁷ Ancak yaşanan değişimlere rağmen içeride siyasi tansiyonun yükselmesi engellenemediği gibi, ulusal ve uluslararası gelişmelerin de etkisiyle taraflar sağ ve sol olarak iki eksen arasında yaşanan siyasi mücadele silahlı mücadeleye dönüşmeye ve terörize olmaya başlamıştır. Ülke içinde yaşanan çatışmaların durdurulamaması, polis teşkilatının siyasi çatışmanın tarafı haline gelerek kendi içerisinde bölünmeye başlaması ve bu bölünmenin Türk Silahlı Kuvvetlerine sıçramasına da engellemesi gibi nedenler öne sürülerek 12 Eylül 1980 tarihinde Orgeneral Kenan Evren komutasındaki TSK yönetime el koyarak sivil siyaseti bir kez daha kesintiye uğratmıştır.

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri müdahalenin ardından, Türkiye’de sivil siyasete geçiş 1983’te yapılan seçimlerle mümkün olmuş-

32 Eric Rouleau, “Paşaların Cumhuriyeti”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 2000, s. 111.

33 Akıncı, a.g.m, s. 64.

34 Akıncı, a.g.m, s. 65.

35 Akıncı, a.g.m, s. 64.

36 Cook, a.g.e, s. 245.

37 Cook, a.g.e, s. 243.

tur. Ancak yapılan seçimlere askeri müdahaleden önceki siyaset sahnesinin önemli isimleri olarak görülen kişiler siyasetten belirli bir süre için men edilmeleri dolayısıyla katılamamışlardır. Seçimlere yeni bir oluşumla katılan Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) seçimlerden zaferle çıkmıştır. Oldukça radikal düzenlemelerin yapıldığı 12 Eylül sonrası dönemde, Özal ve asker arasında genel olarak sıkıntılı bir sürecin yaşanmadığı bilinmektedir. Fakat 1. Körfez Savaşı sırasında Özal'ın izlemek istediği politikanın dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Necip Torumtay tarafından kabul edilmemiş olması, Torumtay'ın istifa etmesini beraberinde getirmiştir.³⁸ Torumtay'ın istifasını ise demokratik olarak yorumlayıp, ordunun siyasete müdahale etmediğini savunanlar da olmuştur. Aynı zamanda, 1960 darbesinden sonra Demokrat Parti'nin devamı olarak ortaya çıkan Adalet Partisi'nin ve 1983 seçimlerinden sonra da Anavatan Partisi'nin millet tarafından iktidara taşınma süreçlerinde ordunun ses çıkarmadığı ve bilhassa ordunun demokrasiyi sahip çıktığı ifade edilmektedir. Eğer ordunun aksi yönde hamleler yapmış olsaydı söylemlerinde demokrasinin koruyucu olduğunu belirten ifadesinin eylemleriyle çelişmiş olacağı ifade edilmektedir.³⁹ Bu noktada şunu eklemek gerekir ki, eğer demokrasi sivil olmayan bir yapı tarafından belirlenen sınırlara sahipse ve belirli daimî şartlar altında yürütülmeye çalışılıyorsa ortaya konulan şeyin demokrasi olduğunu ifade etmek ne kadar mümkündür?

Özal sonrasındaise Süleyman Demirel'in Çankaya köşkünün çıkmasıyla birlikte Tansu Çiller başbakanlığı döneminde Türkiye'nin öncelikli sorunu olarak PKK terörü yer alıyordu. Özellikle terörle mücadele nedeniyle askerin siyaset üzerindeki etkisini azaltacak bir süreç ortaya çıkmamıştır. 1995 yılında yapılan genel seçimlerle birlikte Refah Partisinin güçlü bir şekilde Meclise girmesi DYP ve ANAP'ı koalisyon kurmaya itmiş ancak başarılı olunamamıştır. Çiller yönetimindeki DYP ile Erbakan yönetimindeki RP'nin koalisyonu ise 28 Şubat'a kadar sürecek olan çeşitli gerilimlerin yaşandığı bir dönemde sürmüştür.

Kuruluş sürecinden beri Cumhuriyetin rejim beğçiliğini üstlenen ordunun savunduğu Kemalist politikanın başlıca tehditlerinden olan İslam'ı temsil ettiği söylenen RP'nin iktidara gelmesi askeri elitleri oldukça tedirgin etmiştir. RP döneminde dış politikaya yönelik hamleler, İmam Hatip okullarına yönelik politikalar, Müslüman ülkelerle olan temasların artması, Kemalist politikaların dışına çıkılması ve ülke içinde dini yapılanmaların güç kazanması zaman içerisinde orduyu rahatsız etmiş ve 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulunda askerlerin dayatması sonucu 18 maddelik bir dü-

38 Nilüfer Narlı, "Concordance and Discordance in Turkish Civil-Military Relations", 1980-2002, *Turkish Studies*, 2011, Cilt 12, Sayı 2, ss. 219.

39 Cook, a.g.e, s. 252.

zenleme kabul edilmiştir. 28 Şubat sürecini diğer darbelerden ayıran bir yönü de medya, iş dünyası, üniversite ve bazı sivil toplum örgütlerinin İslamcılarının iktidarı paylaşmasını hazmedemeyip ordunun faaliyetlerine destek olarak demokratikleşme sürecinde kendilerine düşen misyonu yerine getirmemiş olmalarıdır.

28 Şubat sonrası süreçte Türkiye’deki siyasal dönüşüm açısından önemli olaylar meydana gelmiştir. 2000 yılında yeni Cumhurbaşkanı’nın seçilmesine doğru giden süreçte dönemin Genelkurmay Başkanı olan Hüseyin Kıvrıkoğlu “güvenirlilik, Kemalizm’e bağlılık ve güçlü liderlik vasfına sahip” bir adayın tercih edileceğini bildirmesi askerin sivil siyaset üzerindeki etkisine dair 21. yüzyıla girilmesine rağmen dikkate değer bir noktadır.⁴⁰

2000’li yılların ortasına gelindiğinde ise sivil-asker ilişkilerinin ülke üzerinde yaşattığı sıkıntılar tüm hızıyla devam etmiştir. 2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Çankaya’ya çıkacak olan Abdullah Gül’ün 28 Şubat sürecinde doğrudan hedef alınan iktidarın üyesi olması ordunun cumhurbaşkanlığı seçimlerine giden süreçte yaşanan gelişmede rahatsız olmasının temel sebeplerinden birisini oluşturmuştur. Kendisini her zaman laik cumhuriyetin eşsiz koruyucusu olarak gören ve bu görevi başka hiçbir devlet aygıtıyla paylaşmayan ordu, cumhuriyetin ilanından beri tehdit olarak gördüğü İslamcı değerlere sahip bir ismin köşke çıkacak olmasını hazmedememiş ve 2007 yılında internet sitesinde yayınladığı e-muhtıra ile süreçle ilgili kanaatini ifade etmiştir.

Yukarıda bahsedilenlerin yanında ordunun sivil denetimi bağlamında birtakım sorunlar daha bulunmaktadır. Ordunun sivil araçlar tarafından denetlenebilirlik, hesapverebilirlik ve şeffaflık gibi mekanizmalarının zayıf olması Fethullahçı Terör Örgütü’nün yıllar içerisinde TSK’ya nasıl sızdığını, içeride nasıl yapılandığını ve ne tür sonuçlara yol açabileceğini de göstermektedir. Bu yüzden savunma reformunun gerçekleştirilmemesi durumunda hem ülkenin demokratikleşme süreci hem de ülke bütünlüğünü korumakla yükümlü olan ordunun kendi kurumsallığı ve kapasitesi FETÖ örneğinde olduğu gibi ciddi zararlar görebilmektedir.

Uluslararası İlişkiler Perspektifinden Savunma Reformu

Uluslararası sistemde gücü erozyona uğramasına rağmen devletin hala ana aktör konumunda bulunması ve sistemin devletler üzerinden işlerliliğini sürdürmesi, devlet aygıtının sağlıklı bir şekilde uluslararası sistemde yer alıp

40 Cook, a.g.e, s. 250.

mücadele edebilmesi ve bekası için önem arz eden ordusunun da güçlü olmasına bağlıdır.⁴¹

Soğuk Savaş sona erdiğinden beri hem uluslararası ilişkiler hem de siyaset bilimi gibi sosyal bilimlerin öne çıkan disiplinlerinde güvenlik kavramına yönelik derin tartışmalar yürütülmektedir. Yürütülen tartışmalara göre, Soğuk Savaş döneminde var olan güvenlik anlayışının yerine devletlerin ortaya çıkan ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni bir güvenlik anlayışı geliştirilmesi gerekmektedir. Soğuk Savaş dönemi boyunca tehditleri devlet merkezli olarak kabul eden güvenlik yaklaşımı, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya bir takım yeni tehditlerin çıkmasıyla birlikte kendisini güncellemeye başlamış ve yeni nesil tehditler karşısında konumlandırmıştır. Bu güncelleme ve konumlandırma süreci dünyanın her yerinde aynı şekilde ve aynı zamanda başlamamıştır. Dönüşüm gerekliliğini okuyabilen ve entelektüel sermayesi bu dönüşüm sürecini yönlendirme kapasitesi bulunan devletlerde dönüşüm süreci Soğuk Savaşın son yıllarında başlamışken, Soğuk Savaş sonrasında dönemde ise hızlanarak devam etmiştir. Ancak dönüşüm sürecini okuyamayan ve hala Soğuk Savaş mantığına sahip olan güvenlik paradigmasıyla hareket eden devletler de bulunmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası yaşanan değişime ve ortaya çıkan yeni tehditlere cevap verebilmek için hem güvenlik kavramının Soğuk Savaş süresince sahip olduğu anlayışın nasıl şekillendiğini hem de güvenlik kavramını meydana getiren tehditlerin neler olduğunu tanımlamak güvenlik kavramını güncellemek ve geliştirmek açısından önemlidir.

Değişen savaş ortamı ve ortaya çıkan yeni tehditler ekseninde savunma reformuna bakıldığında ise oldukça komplike bir durum bulunmaktadır. Savaş ortamı artık sadece iki devlet arasında gerçekleşen geleneksel harplere değil, daha çok devlet ile devlet dışı aktörler arasında gerçekleşen ve salt konvansiyonel olanın ötesine taşınarak asimetrik ve hibrit seviyelerde gerçekleşmektedir. Savaş ortamının mekânsal bağlamda da kırsal alandan kent sel alana kaydığı görülürken, diğer yeni savaş alanı ise siber alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen bu tür değişimlerin orduları yeni nesil savaş ortamını anlayabilmek için farklı disiplinlerle işbirliği yapmaya sevk ederek, sivil uzmanlarla koordine bir şekilde gerçekleştirilebilecek güvenlik politikaları üretimin kaçınılmaz hale getirmiştir.

Yeni nesil tehditlere bakıldığında ise terörün sınır aşım uluslararası bir sorun haline gelmesi, bölgesel düzeyde yaşanan güvenlik sorunları, devletlerin başarısız olması sonucu ortaya çıkan kitlesel göç hareketliliği ve terör

41 Paul Jackson, "Security Sector Reform and State-Building", *Third World Quarterly*, 2011, 32 (10), 1803-1822, s. 1806.

örgütlerinin bu ülkeleri kendilerine güvenli bir alan görmeleri, iç savaşlar, enerji koridorları, siber tehditler ve doğal afetler gibi konular bulunmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde iç savaşlara bağlı olarak insani müdahale operasyonlarının sayısı artmış, 11 Eylül ile birlikte terörle mücadelede ordular daha aktif bir konuma ulaşmış, siber alanda ordular özel birimlerini kurmaya başlamış ve meydana gelen doğal afetlerde aktif bir şekilde kurtarma operasyonlarının parçası olmuştur. Tüm bu gelişmeler ise orduların sadece konvansiyonel şekilde Soğuk Savaş şartlarına göre yapılmış kurumsal düzenleriyle cevap verilebilecekleri tehditler değildir.

Orduların bahse geçen yeni nesil tehditlere anlayıp cevap verebilmesi eğitim süreçlerinde bir değişimi zaruri hale getirmekle birlikte siviller ile işbirliğini de aynı şekilde kaçınılmaz kılmaktadır. Çünkü günümüzde pek çok tehdit doğrudan sivil alana yönelik olup, sadece devletin güvenliğini değil, güvenlik çalışmalarının yeni odak noktası olan insanın da güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir.

Soğuk Savaş yıllarında, aktör olarak devletlerin öne çıktığı küresel sistemde merkeze alınmış olan güvenlik anlayışı salt askeri olmaktan öteye geçememiştir. Soğuk Savaşın bitmesinin ardından ise güvenlik anlayışı ve güvenlik kurumları büyük bir değişim süreciyle karşı karşıya kalmaları nedeniyle, sahip oldukları dar merkezli güvenlik anlayışını değiştirmeye başlamışlardır. Güvenlik alanında yaşanan değişime bakıldığında salt askeri perspektif üzerine kurulu olan güvenlik anlayışının yanına sivilleri ve sivillerin bulunduğu çevredeki pek çok unsuru da kapsayan insan merkezli güvenlik anlayışı öne çıkmaya başlamıştır. İnsan güvenliği, Soğuk Savaş döneminde zirveye ulaşmış olan ve devleti öne çıkaran ulusal güvenlikçi anlayışın yerine, insanı merkeze alan ve bireysel güvenliğin sağlandığı; terör ve şiddet gibi asimetrik unsurların olmadığı bir güvenlik yaklaşımını ele almaktadır.⁴² İnsan güvenliği aynı zamanda insana yönelik tehditleri gündeme taşıyarak uluslararası ilişkilerde güvenliğin referans nesnesi olarak devleti kabul eden ve devlet-merkezli güvenlik politikaları geliştiren realist uluslararası ilişkiler düşüncesine de meydan okumaktadır.⁴³

Güvenliğe yönelik olan tehditler ise Soğuk Savaş döneminin yerleşik olan konvansiyonel tehditlerinin çok ötesine geçerek yoğun terör saldırılarının yer aldığı asimetrik bir görüntü arz etmeye başlamıştır. Tam da bu noktada,

42 Pauline Kerr, "Human Security", *Contemporary Security Studies*, Alan Collins (Ed), New York: Oxford Publication, 2010, s.122.

43 Şevket Ovalı, "Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması", *Uluslararası İlişkiler*, Yaz 2006, Cilt 3, Sayı 10, s. 6; Burak Tangör, "Kuramsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2012, Sayı 30, s. 68; Kerr, *Human Security*, s. 122.

Soğuk Savaşta yaşanan çekişmesinin ve krizlerinin ortasında yer almış, tarihsel derinliği açısından da asker-millet anlayışını özümsemiş olan Türkiye'nin güvenlik sektörünün halihazırda sahip olduğu anlayışının değiştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş boyunca içerisinde yer aldığı Batı ülkeleri için bir kanat ülkesi olarak kabul edilen Türkiye'de güvenlik alanında en çok öne çıkan aktör ise ülkeyi iç ve dış tehditlere karşı koruması için görevlendirilmiş olan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) olmuştur. TSK, Soğuk Savaş döneminin getirdiği Sovyet tehdidine karşı koymak için aktif ve en önde gelen güvenlik aktörü olarak öne çıkmıştır. Böylelikle, ülkenin güvenlik alanındaki tüm parametreleri TSK eliyle şekillendirilmiş, güvenlik anlayışı salt askeri olanın ötesine geçirilememiş ve yeni nesil tehditlere karşı cevap verilmesi ve yeni güvenlik algısının inşa edilmesi zorlaşmıştır.

Türkiye'nin bu değişimine cevap verip güvenlik sektörünü reforma tabi kılabilmek için güvenlik sektörünün ve güvenlik politikalarının başat aktörü konumunda bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin incelenmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Güvenliğin sadece askeri elitlerin elinde kaldığı ve askeri perspektiften kurgulandığı bir ülkede ulusal güvenliğin erozyona uğraması kaçınılmazdır. Türkiye'ye komşu devletlerin sahip oldukları karakteristiğın de oldukça farklılık arz etmesiyle coğrafyanın Türkiye'nin güvenlik algılamasına dayattığı bir güvensizlik söz konusudur.⁴⁴

Tehdit algılamasının dinamik bir şekilde değiştiği günümüz koşullarında ordunun da değişimlere direnen yapılanma yerine çağın şartlarına göre şekillenebilen, dinamik ve dönüşüm sürecini doğru okuyabilen bir yapıya sahip olması günümüz uluslararası ilişkiler ortamında önemlidir.⁴⁵ Tehdit algılamasını belirleyen şeyler ise uluslararası ortamın şartları, coğrafya ve komşu ülkeleriyle olan siyasetidir.⁴⁶ Bilhassa 11 Eylül, Arap Baharı vb. gelişmeler ekseninde Türkiye'nin yakın havzasında yaşanan gelişmeler dikkate alındığında hem sivil-asker ilişkilerinin sağlam bir zemin üzerine tesis edilmiş olması hem de güçlü bir ordu kurumunun varlığının ülkeye yönelik tehditlerle mücadele sürecinde nasıl hayati önem arz ettiği görülmüştür. Uluslararası ortamın karşı karşıya olduğu çatışma hali ve artan tehditler dikkate alındığında uluslararası arenada bağımsız ve egemen bir güç olarak var olabilmek için ekonomik gücün yanı sıra sahip olunan ordunun da tehditlere cevap verebilir nitelikte olması önemlidir.⁴⁷

44 Mustafa Aydın ve Fulya Ereker, *Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı*, 2013, s.15.

45 Yılmaz Tezkan, *Jeopolitik Yazılar*, Ülke Kitapları, İstanbul, 2006, s. 79.

46 Tezkan, a.g.e, s. 79.

47 Tezkan, s. 79.

Sonuç

Güvenliğin herhangi bir ideolojinin öznesi haline gelmesi yerine, evrensel insan haklarını dikkate alan, demokratik siyasete önem veren, kanunların üstünlüğüne ve sivil otoritenin yönetimine müdahale etmeyen, şeffaf, hesapverebilir ve denetlenebilir bir anlayış ekseninde dizayn edilmesi hem ordunun savunma misyonunun ötesine uzanıp ülke siyasetinin demokratikleşme sürecine zarar vermesini engelleyecektir hem de kendi alanı olan savunma misyonunu ve askerlik sanatının daha etkin şekilde icra edilmesini sağlayacaktır.

Gelişen ve değişen dünya sistemi her yapıyı değişime zorlarken, değişime karşı direnenler ise rakiplerinin gerisinde kalmaktadır. “Değişmeyen tek şeyin değişimin kendisidir” felsefesi değişimi gerekli kılarken, 21. yüzyılda gerek insanların gerek devletlerin bazı değişiklikler yaparak kendisini güncellemesi kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bilhassa Soğuk Savaş bittiğinden bu yana ortaya çıkan güvenlik mimarisine adapte olabilmek ve yeni nesil tehditler karşısında devletin, dolayısıyla da vatandaşlarının güvenliğinin sağlanabilmesi devletin aygıtının sahip olduğu güvenlik araçlarının hem kurumsal yapısını ve diğer kurumlarla olan ilişkilerini hem de kurumların teknik ve personel açıdan nitelikli hale getirilmesiyle mümkün olabilecektir.

Demokratikleşmiş ve güvenliğine yönelik tehditlerle başa çıkabilen bir ülkeden bahsedilecekse ordunun siyasete yönelik müdahalelerinin öncelikle asla kabul edilemez olduğu belirtilmelidir. Demokratikleşmenin gerçek anlamda tezahür edip halka ve siyasete sirayet edebilmesi için içselleştirilmesi ve bu içselleştirilme sürecinin de kesintiye uğramaması gerekir. Orduların denetimden uzak olduğu ve Türkiye gibi özellikle siyasi özerkliğinin yüksek olduğu bir ülkede sivil-asker ilişkilerinin demokratik bir zemine taşınması ve anayasal çerçevede tanımlanması oldukça önemlidir. En nihayetinde güvenlik kuvvetleri, devlet aygıtının en önemli parçası olan vatandaşlarının yaşamını ve çıkarlarını korumak için bulunduğu asla unutmamalıdır.

Ordunun Türk siyasi tarihi açısından Osmanlı’nın reformlar döneminden itibaren siyaset üzerinde etkin bir konuma ulaşması ve dönüşüme direnmesi nedeniyle yapılacak değişikliklerin imparatorluk için nelere mal olduğu geçmişte acı bir şekilde tecrübe edilmiştir. Aynı şekilde Türkiye örneğine gelindiğinde, ordu içerisindeki kliklerin kendince bahaneler yaratıp sivil siyasetin işleyişine müdahalede bulunması, ülkenin güvenlik politikalarının dizaynının tamamen kendisi tarafından gerçekleştirilmesi ve dış politika yö-

nelik alınan kararlarda sivil siyasete karşı çıkması ülkenin güvenliği ve geleceği açısından kabul edilebilir değildir.

Geçmişte Osmanlı örneğinde yaşananlar akli selim şekilde hareket edecek sivil ve askeri bürokratlar için oldukça ders verici niteliktedir. Aynı sonuçların bir daha yaşanmaması için sivil-asker ilişkilerinin güçlü bir hukuki zemine oturtulması, ordunun hesapverebilir ve denetlenebilir bir hale getirilmesi, ordunun mevcut ve muhtemel tehditleri okuyabilecek şekilde yeniden yapılandırılması, ordunun kurumsal ve teknik kapasitesinin dönüştürülmesi gibi noktaların önemli olduğunu bir kez daha vurgulanmalıdır. Çünkü sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmiş olduğu, sivil siyasetin işleyişine müdahale etmeyen, yaptığı harcamaların ve kurumsal işlerin hesapverebilirlik, denetlenebilirlik ve şeffaflık ilkeleri altında gerçekleştirebilen bir ordunun Türkiye'nin ulusal güvenliğini ve stratejik hedeflerini ileriye taşıma noktasında çok daha işlevsel olabilecektir. Bunun için de *Savunma Reformu* konusu bu noktada öne çıkan öncelikli noktalardan birisidir. Ancak Savunma Reformunun da Türkiye'de yerleşik bulunan asker-millet anlayışı, karşılaşılan tehditler ve tarihsellik nedeniyle hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- AKAY, Hale, *Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler*, TESEV Yayınları, İstanbul 2009
- AKINCI, Abdulvahap, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2014, Cilt 9, Sayı 1, ss. 55- 72
- ANGSTROM, Jan, "The Changing Norms of Civil and Military and Civil-Military Relations Theory", *Small Wars & Insurgencies*, 2013 Cilt 24, Sayı 2, ss. 224-236
- ARSLAN, Ali D, "Türkiye'nin Siyasi ve Toplumsal Modernleşme Sürecinde Ordu ve Askeri Elitler", *Atatürk Dergisi*, 2003, Cilt 3, Sayı 4, ss. 163-181
- ARSLAN, Rıza, "Laik Türkiye Cumhuriyeti, Ordu ve Burjuva Sınıfı", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2008, Cilt 10, Sayı 3, ss. 33-44
- AYDIN, Mustafa ve EREKER, Fulya, *Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013
- BERKSOY, Biriz, *Türkiye'de Ordu, Polis ve İstihbarat Teşkilatları: Yakın Dönem Gelişmeler ve Reform İhtiyaçları*, TESEV Yayınları, İstanbul 2013
- COOK, Steven, *Yönetmeden Hükmeden Ordular*, Bahar Şahin (Çev), HayyKitap, İstanbul 2008
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*, İmge Kitabevi, Ankara 2008
- HALE, William, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Ahmet Fethi (Çev), Alfa Yayınları, İstanbul 2014
- HENDRICKSON, Dylan ve KARKOSZKA, Andrzej, *The Challenges of Security Sector Reform*, SIPRI YEAR BOOK, 2002
- JACKSON, Paul, "Security Sector Reform and State-Building", *Third World Quarterly*, 2011,

32 (10), ss. 1803-1822

- KARPAT, Kemal H, (2014), *Osmanlı Modernleşmesi*, Timaş Yayınları: İstanbul, 2. Baskı
- KERR, Pauline “Human Security”, *Contemporary Security Studies*, Alan Collins (Ed), New York, Oxford Publication 2010
- LIM, Richard M, (2011), “The Paradox of Turkish Civil Military Relations”, *Journal of Applied Security Research*, Cilt 6, ss. 255-272
- LUNN, Simon “The Democratic Control of Armed Forces in principle and practice”, *The Quarterly Journal*, 2002 Vol. 1 No. 4,
- NARLI, Nilüfer (2011), “Concordance and Discordance in Turkish Civil-Military Relations”, 1980-2002, *Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 2, ss. 215-225
- NEOCLEOUS, Mark Güvenliğin Eleştirisi, Nota Bene Yayınları, Ankara 2014
- OVALI, A. Şevket, “Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması”, *Uluslararası İlişkiler*, Yaz 2006, Cilt 3, Sayı 10, s. 3-52
- PION-BERLİN, David, “The Challenge to Reform Defense”, *Global Politics of Defense Reform*, Thomas Bruneau ve Harold Trinkunas (Eds), New York, Palgrave Macmillan 2008
- ROULEAU, Eric “Paşaların Cumhuriyeti”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 2000
- TEZKAN, Yılmaz, *Jeopolitik Yazılar*, Ülke Kitapları, İstanbul 2006
- TOKAY, Gül, “Osmanlı’da Modern Devlet, Güvenlik Siyaseti ve Ordunun Dönüşümüne Dair Bir Değerlendirme”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Paker, Evren Balta ve Akça, İsmet (Ed), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, ss. 35-46